

УДК: 338.24:338.43

Русак О. П.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аналізу і статистики імені І. В. Поповича
Житомирського національного агроекологічного університету*

Паламарчук Т. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аналізу і статистики імені І. В. Поповича
Житомирського національного агроекологічного університету*

Rusak O. P.

*P(h) of economic sciences, associate professor,
associate professor of Analysis and Statistics
department named after I. Popovich
Zhytomyr National Agroecological University*

Palamarchuk T. M.

*P(h) of economic sciences, associate professor,
associate professor of Analysis and Statistics
department named after I. Popovich
Zhytomyr National Agroecological University*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

RISKS' IDENTIFICATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ACTIVITY UNDER TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Анотація. У статті досліджено процес ідентифікації ризиків. Охарактеризовано зовнішні та внутрішні ризик-фактори, що визначають дієвість аграрних підприємств. Проаналізовано динаміку виробництва сільськогосподарської продукції. Уточнено сутність ризику. Обґрунтовано групи моделей ідентифікації ризиків. Виокремлено класифікаційні ознаки основних видів ризиків та запропоновано сучасний механізм їх уникнення.

Ключові слова: ідентифікація ризиків, сталий розвиток, аграрні підприємства, управлінські рішення, економічні тенденції, модифікація, концентрація.

Постановка проблеми. Необхідною умовою забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств є своєчасний, неперервний та економічно обґрунтований процес ідентифікації ризиків, який певною мірою залежить від низки чинників, що забезпечують реалізацію цілей у часі. До таких слід віднести насамперед внутрішню систему керування і діапазон його гнучкості; ступінь узгодження інтересів працівників, фахівців, менеджерів і власників аграрного підприємства; рівень резервування площ сільськогосподарських угідь, інтенсивність використання виробничих потужностей, обладнання і технологій тощо. Не менш важливими ризик-факторами є: система підготовки й перепідготовки кадрів; форма господарювання і власності; забезпеченість ресурсами; фінансова стабільність; рівень інфляції, маркетинг; імідж тощо.

Зважаючи на велику кількість внутрішніх та зовнішніх чинників, що визначають дієвість аграрного підприємства, питання ідентифікації ризиків, яке б сприяло ефективній роботі підприємства, залишається актуальним і зумовлює необхідність поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростаючі теоретичні і практичні потреби у формуванні та розвитку цілісного уявлення про механізм ідентифікації ризиків у діяльності аграрних підприємств значною мірою відображені в наукових працях В.В. Вітлінського, О.М. Віленчука, І.Л. Литвинчук, І.Є. Януль, С.М. Марущак, Г.В. Єфімової, О.В. Пашенко, С.К. Разанова, О.А. Бурбели, О.М. Ляшенко та інших учених.

Процес реструктуризації аграрних підприємств породжує нові аспекти даної проблеми, що вимагає подальших наукових досліджень.

Мета статті полягає у виявленні та обґрунтуванні теоретичних і методологічних засад процесу ідентифікації ризиків в умовах сталого розвитку аграрних підприємств як одного з напрямів відродження пріоритетної галузі національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах сучасних трансформацій національної економіки характерною особливістю розвитку аграрних підприємств стала залежність від структурних перетворень, що виступають ефективним інструментом у подоланні кризових явищ. Спосіб і характер їх господарювання зумовлюються регіональними відмінностями в темпах, засобах і методах уникнення ризиків, які стали ключовими в процесі формування кінцевих результатів. Невваженість політики державних органів влади щодо розвитку аграрних підприємств та недосконалість цінового механізму призвели до різкого зменшення основних показників продукції сільськогосподарства (табл. 1). Аналіз їх структури вказує на те, що три роки поспіль спостерігається зниження рівня виробництва продукції тваринництва на 4%, у т. ч. у господарствах населення – на 7%. Обсяги виробництва рослинницької продукції в 2015 р. скоротилися на 2% порівняно з 2013 р., у т. ч. у господарствах населення – на 3%, у сільськогосподарських підприємствах – на 2% відповідно.

Очевидним є те, що господарства населення як суб'єкти аграрного виробництва, які впродовж останніх років активно взаємодіяли в ході господарської діяльності, зазнали руйнівного впливу з боку зовнішнього середовища. За таких умов спроба налагодження економічно справедливих зв'язків і відносин між суб'єктами різних форм господарювання, за умови абсолютної мобільності ресурсів і цілеспрямованої політики державного регулювання надають можливостей аграрному підприємництву закріпити потужну ринкову нішу з урахуванням євроінтеграційних вимог. Разом із тим в умовах невизначеності зміна поведінки підприємств через запровадження жорстких бюджетних обмежень, властивих ринковій економіці, супроводжується систематичними ризиками.

Необхідність ідентифікації ризиків є ключовим завданням сучасності, оскільки здійснюється заради визначення параметрів ризикової ситуації (що може статися, де, коли, як та чому). Метою ідентифікації ризиків є виявлення та складання повного переліку можливих загроз, які можуть вплинути на діяльність аграрного підприємства. Цей перелік має бути максимально повним, оскільки неідентифіковані ризики представляють істотну небезпеку під час досягнення поставлених цілей, втрати контролю над процесами управління та координації діяльності підприємством, а також призводять до невикористання наявних можливостей розвитку. Необхідною умовою проведення повної та всебічної ідентифікації ризиків є якість інформації, яка визначається достовірністю, об'єктивністю, своєчасністю, актуальністю, повнотою охоплення [3].

Задля своєчасного та якісного виявлення фундаментальних ризиків, що притаманні певному об'єкту, першочергово постає потреба у визначеності сутності ризику як економічної категорії. У сучасній літературі однозначного трактування сутності категорії «ризик» відсутнє, оскільки це складне явище, що має багатоаспектні, а інколи протилежні реальні основи: філологи визначають ризик, як можливість чогось небажаного (наприклад, утрата), економісти – як можливість відхилення фактичного результату від запланованого, статистики – ймовірність настання визначеної небажаної події [1]. Досить часто поняття ризику асоціюють із не менш важливими тлумаченнями, такими як «невизначеність», «ускладнення», «проблема». Однак протиріччям такого поєднання є кожна конкретна ситуація на підприємстві, де «невизначеністю» слід уважати відсутність та недостатність необхідної інформації для прийняття управлінського рішення; «ускладнення» проявляється у разі чіткого усвідомлення та впевненості, що негативна подія трапиться і призведе до негативного наслідку, тобто до «проблеми». Зважаючи на зазначене,

можна стверджувати, що ризик – це насамперед небезпека втрати ресурсів та недоодержання доходів унаслідок несприятливих ситуацій, пов'язаних із невизначеністю, ускладненістю, порушенням екосистем та соціосистем, а також проблемами, що виникають під час господарської діяльності підприємства в умовах неминучого вибору.

Вибір підходу до ідентифікації ризиків може залежати від досвіду і практичних навиків, поширених у веденні аграрного бізнесу, або ж від специфіки роботи конкретного підприємства. Запорукою правильної модифікації даного процесу є ретельне та своєчасне виявлення джерел, проблем або випадків (ситуацій). У цілому моделі ідентифікації ризиків можна визначити такими групами:

- ідентифікація, заснована на цілях: аграрні підприємства, розробляючи стратегію сталого розвитку, повинні зважати на те, що будь-які ситуації, які можуть загрожувати досягненню мети (повністю або частково), визнаються ризиком;
- ідентифікація, заснована на сценаріях: в аналітичному процесі розробляються різноманітні сценарії, які можуть виступити альтернативними шляхами досягнення поставлених цілей або результатом аналізу взаємодії окремих ресурсів (сил), наприклад на ринку. Будь-який випадок, який зумовлює реалізацію сценарію небажаної альтернативи, ідентифікується як ризик;
- ідентифікація, заснована на систематизації або ж розподілу можливих джерел ризиків шляхом експертної оцінки. Базуючись на систематизації та попередньому досвіді, виконується анкетування, що в подальшому сприяє виявленню ризиків;
- загально-ризикова перевірка найбільш характерних відомих ризиків у загальному переліку, що дає можливість визначити їх відповідність щодо конкретної ситуації.

Не менш важливою умовою здійснення процесу ідентифікації є виокремлення класифікаційних ознак основних видів ризиків в аграрному підприємстві, які тривалий період позиціонують себе як доповнюючий елемент загальної економічної тенденції (рис. 1).

З-поміж багатьох видів ризиків найбільш помітними є політичні (P_1), оскільки саме вони впродовж останніх років проявляються, насамперед, у невизначеності політичної ситуації в країні та нестабільності економічного законодавства. Задля зниження такого виду ризику, на нашу думку, необхідно відмовитися від існування стратегічних проєктів у нестабільних регіонах, лобювати процес диверсифікованості аграрного виробництва на умовах залучення міжнародних інститутів до фінансування проєктів та зменшення податкового тиску. Враховуючи особливості зовнішньоекономічного ризику, а саме мож-

Таблиця 1

Динаміка виробництва продукції сільського господарства, млн. грн.

Показники	Роки			2015 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	
Продукція сільського господарства, всього	246109,4	251427,2	239467,3	97,3
Сільськогосподарські підприємства	133683,1	139058,4	131918,6	98,7
Господарства населення	112426,3	112368,8	107548,7	95,7
у тому числі:				
- продукція рослинництва, всього	172131,2	177707,9	168439,0	97,9
Сільськогосподарські підприємства	101297,0	105529,3	99584,7	98,3
Господарства населення	70834,2	72178,4	68854,3	97,2
- продукція тваринництва, всього	73978,2	73719,3	71028,3	96,0
Сільськогосподарські підприємства	32386,1	33528,9	32333,9	99,8
Господарства населення	41592,1	40190,4	38694,4	93,0

Джерело: розраховано за даними [8]

ливість уведення обмежень на торгівлю й поставки аграрної продукції та зміни митної політики, необхідно здійснювати ретельний підбір альтернативних каналів ринків збуту з обов'язковим урахуванням основних вимог щодо якості продукції, висунутими світовою спільнотою.

Соціальні ризики (P_2) в аграрному підприємстві часто пов'язують із спорадичним ризиком, тобто нерегулярним, викликаним виключно рідкими явищами та форс-мажорними обставинами, що реалізуються з дуже низькою ймовірністю. Крім цього, такий вид ризику здебільшого асоціюють із використанням людського фактору виробництва, джерелом якого є непередбачуваність поведінки індивідуума, недобросовісність і ненадійність партнерів та низька кваліфікація виробничого персоналу.

Наявність окремих негативних явищ призводить до отримання неповної та неточної інформації про динаміку техніко-економічних показників, параметрів нової техніки і технології та дезінформації про фінансове становище й ділову репутацію підприємства. Такої ситуації можна уникнути у разі ретельного підбору кадрів з обов'язковими рекомендаціями від незалежних осіб та організацій, вивчення звітів аудиторів фінансових звітів за низку років, залучення проектувальника й підрядника, що мають високу кваліфікацію та досвід реалізації контрактів із чіткими умовами й штрафними санкціями.

Урахування коливання ринкової кон'юнктури, цін, валютних курсів, неправильний вибір ринків збуту в сукупності характеризують економічні ризики (P_3), урахування яких надає гарантії щодо укладання довгострокових контрактів із чіткою фіксацією цін і штрафних санкцій, механізму перерахування валют через наявність маркетингової політики.

Низка фінансових ризиків (P_4) в господарській діяльності виникає внаслідок підвищення витрат на підприємстві, незадовільної фінансової політики підприємства, неефективного управління витратами, доходами і фінансовими результатами. Зовнішнє походження їх проявляється у загальному спаді обсягів виробництва в країні, збільшенні рівня інфляції, уповільненні платіжного обігу, зменшенні рівня реальних доходів і купівельної спроможності населення, нестабільності фінансового і валютного ринків, недостатній ліквідності фондового ринку тощо.

Уникнути такого виду ризиків в аграрних підприємствах можна насамперед у разі відмови від сумнівної фінансової операції, однак досягти його зменшення можна лише за рахунок:

- установлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажу, кредиту;
- самострахування як оперативного механізму подолання тимчасових труднощів на підприємстві, особливо в тих, чия діяльність піддається ризику;

• хеджування як засобу страхування вартості товарів або прибутку, а також валютних ризиків підприємства.

Не менш дієвим заходом нейтралізації фінансових ризиків є диверсифікація, яка полягає у зменшенні рівня їх концентрації і використовується, як правило, для уникнення негативних наслідків. Незалежно від того, який ризик мінімізується за допомогою диверсифікації, головний і єдиний принцип ризик-менеджменту – максимально розподілити грошові вкладення між різноманітними активами, щоб уникнути значних фінансових утрат тоді, коли окремі активи стають збитковими під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Залежно від конкретних напрямів і видів діяльності підприємство може використовувати диверсифікацію для зменшення таких видів ризику [7]:

- виробничого (диверсифікація видів діяльності й асортименту продукції);
- депозитного (диверсифікація депозитного портфеля шляхом розміщення вільних залишків грошових коштів не в одному, а декількох банках);
- кредитного (диверсифікація кредитного портфеля шляхом надання відстрочок платежу більшому колу покупців продукції з одночасним лімітуванням обсягу кредиту в розрахунок на одного клієнта);
- валютного (диверсифікація валютного портфеля шляхом формування «валютного кошика» для уникнення ризику вибору валюти);
- ризику реального інвестування (диверсифікація портфеля інвестиційних проектів за строками, регіонами і т. ін.).

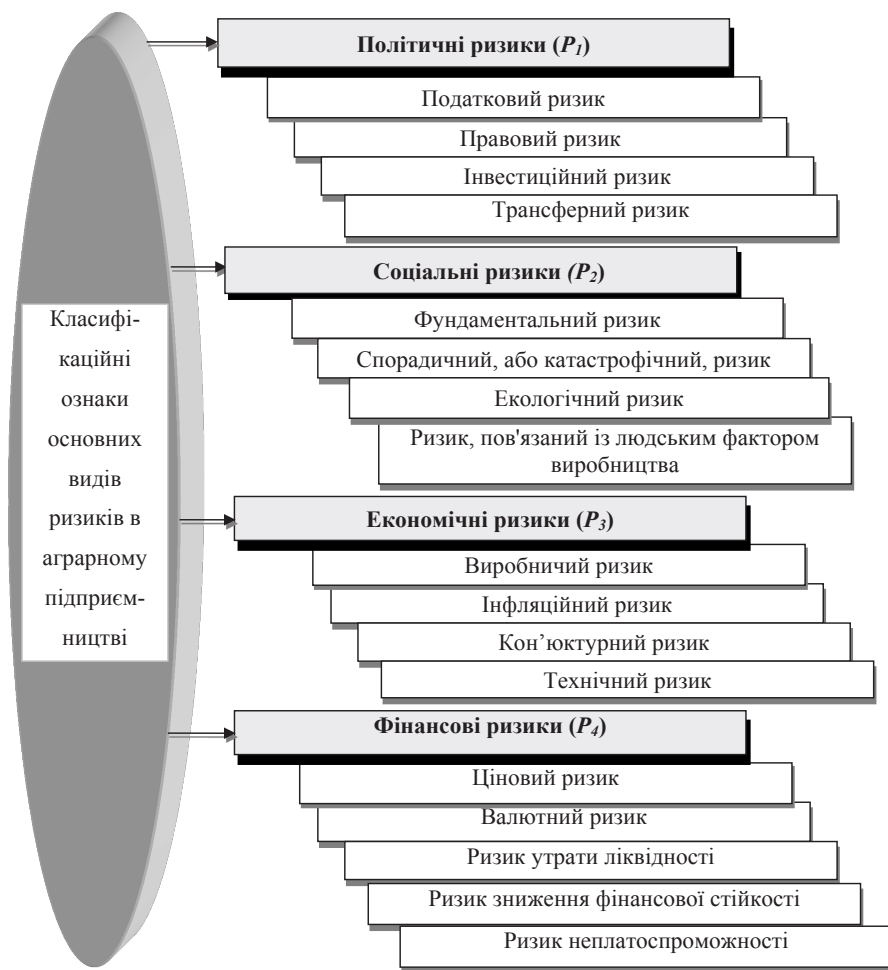

Рис. 1. Класифікаційні ознаки основних видів ризиків в аграрному підприємстві

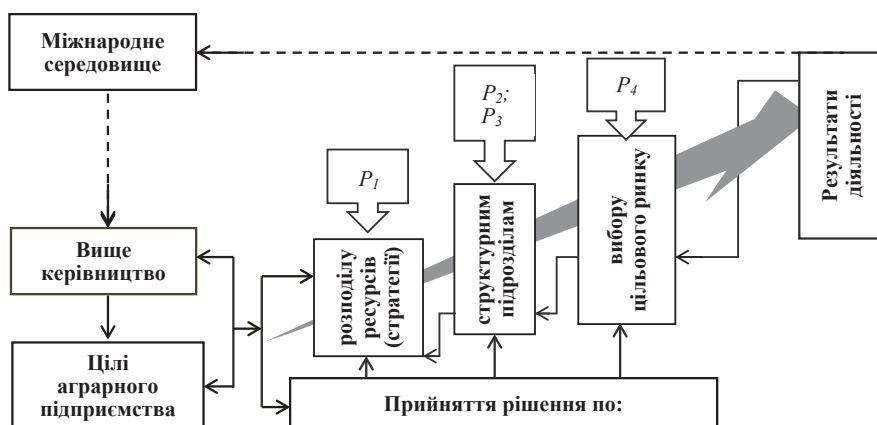

Рис. 2. Процес прийняття управлінських рішень з урахуванням можливих ризиків

Досліджуючи та ідентифікуючи ризики господарської діяльності, важливо мати на увазі два моменти. Перший – це те, що всі види ризиків є взаємопов’язаними між собою, другий – це те, що ступінь дії окремого виду ризику на прийняття рішення різний (рис. 2).

Ураховуючи основні цілі аграрного підприємства, яке орієнтоване на міжнародне середовище, та приймаючи рішення щодо забезпечення ефективної його життєдіяльності, керівництво повинно брати до уваги рівень впливу ризиків, причому як у бік покращення, так і погіршення.

тенденцій задля забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств необхідно розробляти превентивні заходи ризик-менеджменту, серед яких найвагомішими є: лімітування, самострахування, хеджування та диверсифікація як найбільш обґрунтований і відносно менш витратний спосіб зниження ступеня ризику. Така група заходів надала б можливість знизити ймовірність їх виникнення, а результат упровадження віддзеркалював би особливості управління та прийняття позитивних рішень в умовах можливих загроз або невикористаних можливостей.

Висновки. Дослідження процесу ідентифікації ризиків дає змогу зробити висновок, що в умовах негативних економічних

Список використаних джерел:

1. Баранцева С.М. Теоретичні підходи до сутності ризику як економічної категорії / С.М. Баранцева, А.А. Костирева, А.В. Федорєць // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. Донецьк – 2011. – С. 14–16.
2. Віленчук О.М. Ризикогенність та страхування в аграрній сфері (теорія, практика) : [кол. монографія] / О.М. Віленчук, І.Л. Литвинчук, І.С. Януль ; за заг. ред. д. е. н., проф. С.І. Ходаківського. – Житомир : Полісся, 2013. – 323 с.
3. Віленчук О.М. Концептуальні підходи до ідентифікації, оцінювання та управління ризиками в аграрній сфері / О.М. Віленчук // Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. – 2013. – № 1–2(2). – С. 137–147.
4. Марущак С.М. Оцінка та управління підприємницькими ризиками : [навч. посіб.] / С.М. Марущак, Г.В. Єфімова, О.В. Пашенко. – Херсон : Олді-плюс, 2014. – 296 с.
5. Рамазанов С.К. Ризики, безпека, кризи і сталий розвиток в економіці: методології, моделі, методи управління та прийняття рішень : [монографія] / С.К. Рамазанов [та ін.]. – Луганськ : Ноулідж, 2012. – 947 с.
6. Чуприна І.В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності / І.В. Чуприна // Збір. наук. праць ВНАУ. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 3(70). – С. 187–194.
7. Методи нейтралізації фінансових ризиків / Фінансовий менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/52/3814/>.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/.

Анотація. В статті досліджено процес ідентифікації ризиків. Охарактеризовано зовнішні та внутрішні фактори ризику, що визначають ефективність аграрного підприємництва. Проаналізовано динаміку виробництва сільськогосподарської продукції. Уточнено сутність ризику. Обґрунтовано групи моделей ідентифікації ризиків. Виділено класифікаційні ознаки основних видів ризиків та запропоновано механізм їх уникнення.

Ключевые слова: ідентифікація ризиків, стабільне розвиток, аграрні підприємства, управлінські рішення, економічні тенденції, модифікація, концентрація.

Summary. There are analyzed the process of identifying risks. Characterized the external and internal risk factors which determine the effectiveness of agrarian business structures. Estimated the dynamics of agricultural production. Singled the essence of risk. Clarified the essence of the risk. Justified groups of risk identification models. Classification features the main types of risks and proposed the mechanism of it's avoidance in the article.

Key words: risk identification, sustainable development, agricultural enterprises, administrative decisions, economic trends, modification and concentration.